

ОБЛІК НЕРЕЄСТРОВОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ В АНТИКРИЗОВОМУ УПРАВЛІННІ СУБ'ЄКТА-БОРЖНИКА У РЕАЛЬНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ

Розглянуто питання бухгалтерського обліку нерєєстрової заборгованості суб'єкта – боржника, яка виникає в результаті пред'явлених вимог кредиторів не у відповідності з порядком процедури банкрутства. Запропоновано класифікацію заборгованості на основі методологічних підходів стосовно визначення, визнання, оцінки умовних зобов'язань. Визначені критерії розкриття інформації щодо видів нерєєстрової заборгованості у фінансовій звітності боржника з урахуванням особливостей конкурсного процесу.

Ключові слова: заявлена та незаявлена нерєєстрова заборгованість, існуюче та можливе зобов'язання, визнання, оцінка.

Нереєстрова кредиторська заборгованість відноситься до категоріального апарату інституту неспроможності, тісно пов'язаного з системою антикризових заходів. Система заходів антикризового управління суб'єкта-боржника у реальному секторі економіки регулюється законодавством з банкрутства і складається з двох укрупнених етапів – досудової санації та процедур банкрутства. Пріоритетність Закону про банкрутство [2] перед нормами інших законодавчих актів зумовлює низку особливостей нормативно-правового забезпечення бухгалтерського обліку діяльності боржника, зокрема стосовно уточнення складу, оцінки активів і пасивів, відображення їх у звітності боржника на етапі визнання вимог кредиторів. У загальному порядку справи про банкрутство це відбувається у процедурі розпорядження майном; у скороченому порядку – у процедурі ліквідації боржника. Процес визнання кредиторських вимог боржника здійснюється під впливом конкурсного процесу, який за своєю сутністю передбачає низку обмежень як стосовно вимог кредиторів, так і діяльності самого дебітора-боржника. По відношенню до кредиторських вимог існує так званий порядок «відсіювання кредиторів» – обмеження подання заяв з вимогами до дебітора у часі, в результаті якого виникає заборгованість, що не потрапила до реєстру вимог, тобто нерєєстрова заборгованість. Відображення такої заборгованості в бухгалтерському обліку боржника, потребує її теоретичного осмислення, ідентифікації та оцінки з метою розкриття у фінансовій звітності. За характером нерєєстрової заборгованості, обтяжену низкою невизначеностей, можна віднести до умовних зобов'язань суб'єкта-боржника. Проте проблеми законодавчого забезпечення та регулювання бухгалтерського обліку такої категорії зобов'язань, протиріччя у нормах законодавства про банкрутство стосовно визначення та погашення нерєєстрової заборгованості зумовлюють: опортуністичну поведінку учасників справи про банкрутство, прагнення реалізувати саме власні наміри, а отже, асиметрію інформаційного поля, що утискує інтереси сторін антикризових заходів – як кредиторів так і суб'єкта-боржника

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Питання обліку заборгованості, що не є реєстровою, розглянуто у ряді робіт, присвячених діяльності підприємства в умовах процедури банкрутства, таких авторів як О.М. Галенко, О.М. Глушук, Г.В. Булкот. Зміни законодавства про банкрутство, зокрема суттєві зміни стосовно погашення зобов'язань боржника, які не включені до складу конкурсних вимог в силу порушення порядку подання заяв кредиторів у певні строки, а також проблема згладжування обмежень інтересів учасників справи, зумовлюють необхідність удосконалення нормативно-правового забезпечення бухгалтерського обліку нерєєстрової заборгованості.

Нереєстрова заборгованість, як результат нормативних процедур банкрутства, не розглядалась з точки зору умовних зобов'язань. Проте використання в економічній літературі прикладів, пов'язаних з судовими процесами, які можуть привести до зобов'язань, що ідентифікуються як

умовні, наведені у дослідженнях Б.Нідлза, Х. Андерсена, Д. Кондуелла [12], Джоеля Дж. Сігела, Джея К. Шима [13] та інших авторів. Це надає змогу при розгляді нерестрової заборгованості звернутись до методологічних засад формування бухгалтерської інформації про умовні зобов'язання та її розкриття у фінансовій звітності боржника.

Важливо при цьому уявляти нерестрову заборгованість не тільки як окремий випадок, а її місце в узагальнюючій структурі визначень та класифікації умовних зобов'язань. Підходи до визначення умовних зобов'язань розглянуті в працях багатьох авторів: С.Ф. Голова, В.М. Костюченко, І.Ю. Кравченко, В.Ф. Палія, Я.В. Соколова, Л.А. Чайковської, Г.А. Ямборко та інших. Узагальнення результатів досліджень стосовно: змісту умовних зобов'язань, методів оцінки, підходів відображення у звітності зроблені в працях Г.В. Нашкерської та І.В. Орлова; пропозиції щодо визнання умовних (непередбачених) зобов'язань на підставі ймовірності виникнення майбутніх подій представлені у роботі Г.В. Нашкерської [7]; І.В. Орловим запропоновано уточнене визначення терміну «умовне зобов'язання», що має сприяти правильному відображенню зазначеного об'єкту у бухгалтерському обліку [8].

Метою роботи є ідентифікація нерестрової кредиторської заборгованості боржника, що здійснює діяльність в умовах антикризових заходів, зокрема у процесі банкрутства, пошук методологічних та методичних підходів стосовно її визнання, оцінки та розкриття у фінансовій звітності боржника.

Тисла характеристика нерестрової заборгованості у правовому аспекті

У правовому полі суб'єктів реального сектору економіки до теперішнього часу залишається неоднозначним вирішення питання щодо припинення вимог **нерестрових кредиторів**, навіть з внесенням змін до Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 22 грудня 2011 р. № 4212-VI, що вступив в силу з 19 січня 2013 р. (далі – Закон 4212-VI) [3].

Справа у тому, що до оновленого законодавства про банкрутство згідно з нормою ст. 14 попередньої редакції Закону про банкрутство від 30.06.99 р. № 784-XIV (далі – Закон № 784-XIV) вимоги конкурсних кредиторів, які не виконали певні правила – у 30-денний строк не подали заяву до суду після офіційного оголошення справи про банкрутство суб'єкта-боржника, **вважалися погашеними**, а такі кредитори підпадали під розряд нерестрових кредиторів. Утиск економічних інтересів таких кредиторів або «відсіювання» їх кредиторської заборгованості, було зумовлено сутністю конкурсного процесу та правовими принципами збереження майна боржника. Вочевидь, що така процедура мала забезпечити запас фінансової стійкості та нормативний рівень ліквідності суб'єкта-боржника, але поряд з тим сприяла негативному впливу на фінансовий стан кредиторів. Зміни з цього питання, «полегшення» порядку «відсіювання» кредиторів, що відбулися з оновленням Закону про банкрутство № 4212-VI, не змінюють його правових базових правил, але в теперішній час вони мають не такий чітко означений про-дебіторський характер в порівнянні з попередньою редакцією. Так, передбачається незаявлені вчасно вимоги хоча і не вважати конкурсними (тобто реєстровими), проте все ж таки погашати їх по закінченню терміну мораторію (заборони на задоволення вимог кредиторів) в останню – шосту чергу (ч. 4 ст. 23 Закону № 4212-VI).

Така норма Закону про банкрутство має певну історію, в літературі з практики судових справ наводиться багато прикладів з різноспрямованими рішеннями стосовно погашення нерестрової заборгованості. З введенням цієї норми у дію (Закон № 784-XIV) протягом декількох років у рамках правової практики виникали різноманітні питання: у листі ВГСУ від 19.03.2002 р. № 01-8/307, а пізніше у постанові ВСУ від 13.04.2004 р. № 5/52 стверджувались протилежні рекомендації. Тим не менш згідно з цими двома документами відмова кредиторам у визнанні їх вимог могла бути оскарженою в апеляційному та касаційному порядку [5; с. 156], інакше кажучи, відновлення незаявленої вчасно у процедурі банкрутства кредиторської заборгованості було можливим. Пізніше в ухвалі ВАСУ 2007 року у справі № 28/208а (від 01.03.2007 р.) уточнювалось, що така кредиторська заборгованість не може вважатися безнадійною, оскільки може бути погашена за рахунок майна банкрута [5; с. 188] На сучасному етапі ведення справ, тобто починаючи з 19.01.2013 року, як вже відмічене, така заборгованість може бути погашеною за умови достатнього рівня платоспроможності суб'єкту-боржника. Зміни у Законі про банкрутство наведені у таблиці 1.

**ЗМІНИ У ЗАКОНОДАВСТВІ ПРО БАНКРУТСТВО
СТОСОВНО ПОГАШЕННЯ НЕРЕЄСТРОВОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ**

В редакції Закону про банкрутство № 784-XIV від 30.06.99, ст. 14	В редакції Закону про банкрутство № 4212-VI від 22 грудня 2011 року, що діє з 2013 року, ст. 23
П. 2 ст. 14 Вимоги конкурсних кредиторів, що заявлені після закінчення строку, встановленого для їх подання, або не заявлені взагалі, – не розглядаються і вважаються погашеними, про що господарський суд зазначає в ухвалі, якою затверджує реєстр вимог кредиторів. Зазначений строк є граничним і поновленню не підлягає	П. 4 ст. 23 Особи, вимоги яких заявлені після закінчення строку, встановленого для їх подання, або не заявлені взагалі, не є конкурсними кредиторами, а їх вимоги погашаються в шосту чергу в ліквідаційній процедурі
	П. 1 ст. 23 Відлік строку на пред'явлення грошових вимог кредиторів до боржника починається з дня офіційного оприлюднення оголошення про порушення провадження у справі про банкрутство. Зазначений строк є граничним і поновленню не підлягає

Проте питання щодо погашення нерестрової заборгованості залишається не з'ясованим, тому що в Законі № 4212-VI введені норми, які захищають інтереси кредиторів, але в той же самий час залишаються норми, що суперечать введеним. Чинники, які сприяють дії обмеження порядку «відсіювання» кредиторів, наступні:

– згідно з попередньою та теперішньою редакцією Закону про банкрутство вимоги стосовно невчасно заявленої заборгованості можуть бути оскаржені в апеляційному або касаційному порядку та існує ймовірність їх відновлення;

– новелою Закону № 4212-VI є те, що нерестрова кредиторська заборгованість може бути погашеною, але в останню – шосту чергу (п. 4 ст. 23), якщо строк позовної давності такої заборгованості не закінчився (порядок дії мораторію на задоволення вимог кредиторів цьому сприяє – перебіг позовної давності зупиняється) та, якщо підприємство-боржник має у своєму розпорядженні необхідні для цього активи.

Суперечності нової редакції цієї норми пов'язано з наступним:

– обмеження строку пред'явлення вимог не відміняється, у п. 1 ст. 23 чітко визначається строк подання заяв з вимогами до боржника та уточнюється, що «зазначений строк є граничним і поновленню не підлягає»;

– за оновленими нормами банкрутства заборгованість суб'єкта-боржника повинна бути визнаною у господарському суді, тому що в бухгалтерському обліку суб'єкта-боржника не можна відображати незаявлену заборгованість. У протилежному випадку порушуються важливі правила визнання заборгованості у процедурі банкрутства, згідно з якими вся заборгованість за вимогами кредитора до боржника проходить процедури: перевірки, погодження з арбітражним керуючим та боржником, затвердження у господарському суді. Таким чином, вище перелічені норми, що викладені у п.1 ст. 23 суперечать нормі п. 4 ст. 23. В зв'язку з цим постають питання: до якого строку можна визнавати конкурсну заборгованість, на якому етапі процедур банкрутства – у розпорядженні майном чи санації; яким засіданням суду це буде затверджено; і, найважливіше, що стосується нашого предмету дослідження – **як відобразити у бухгалтерському обліку на дату балансу існуючу невчасно заявлену, а також незаявлену нерестрову заборгованість, але присутню у попередніх звітах боржника (до процедури банкрутства), яка в майбутньому може бути пред'явлена кредитором?**

Розбіжності на законодавчому рівні стосовно цього питання виникають в результаті його відриву від теоретичних основ конкурсного процесу, який передбачає низку принципів, наприклад, таких як принципи загальності, збереження чинного цілісного майнового комплексу боржника. В основі принципу загальності лежить конкурс, тобто збіг, конкуренція грошових вимог кредиторів внаслідок неплатоспроможності господарюючого суб'єкта, яка передбачає відсутність необхідного майна у боржника на задоволення вимог кредиторів. Завдяки такому принципу можна відрізнити процедуру банкрутства від виконавчого провадження [11]. Одночасно з цим діє принцип, що відображає мету відносин неспроможності – збереження чинного цілісного майнового комплексу боржника. Відомо, що «вартість такого комплексу вище, ніж вартість ліквідаційної маси. Збереження господарюючого суб'єкта відбувається за рахунок утиску прав кредиторів і боржника. Приватний інтерес конкретного індивіда, хто б це не був – кредитор, боржник або власник, підпорядковується суспільному інтересу – відновленню платоспроможності

боржника» [10; С. 155]. Осмислення цих принципів дозволяє зробити висновок, що обмеження, закладені у сутності конкурсного процесу, припускають в результаті недостатності майна боржника незадоволення частини вимог кредиторів. Тому на законодавчому рівні необхідно чітко визначитись з порядком «відсіювання» кредиторів. Це надає змогу формувати інформаційну базу суб'єкта-боржника на прозорих умовах, що виключить або знизить ризик опортуністичної (несумлінної) поведінки учасників справи.

На наш погляд, при вирішенні цього питання необхідно враховувати інтереси не тільки боржника, а й кредитора, фінансовий стан якого в силу незадоволення вимог до боржника може суттєво погіршитись, зокрема це стосується підприємств малого та середнього бізнесу. В зв'язку з цим вважаємо, що при достатньому рівні платоспроможності суб'єкта – боржника, nereєстрові кредитори мають хоча б частково повернути свою дебіторську заборгованість. При цьому, враховуючи спрямованість законодавства про банкрутство на відновлення платоспроможності та підвищення стійкості фінансового стану боржника, було б на наш погляд, доцільним все ж таки обмежити термін подання заяв з вимогами кредиторів, що не потрапили до реєстру, терміном відновлювальних заходів, тобто по закінченню етапу санації (про що буде сказано пізніше).

Методологічні засади відображення nereєстрової заборгованості у бухгалтерському обліку суб'єкта-боржника

Аналіз обставин виникнення nereєстрової заборгованості показує, що вона має на дату балансу низку невизначеностей стосовно необхідності сплати, достовірності оцінки та термінів погашення, якщо з цього питання не було відповідного рішення господарського суду. В силу цих невизначеностей, зобов'язання боржника за вимогами, які незаявлені у певний строк, мають непередбачений, умовний характер, що спричинює низку питань щодо їх відображення у фінансовій звітності. Для встановлення зв'язків nereєстрової заборгованості з узагальнюючим предметом дослідження – непередбаченим, умовним зобов'язанням звернемося до відповідного понятійно-категоріального апарату, який сформований в стандартах бухгалтерського обліку та науковій літературі.

В працях українських дослідників поряд з такими дефініціями національної методологічної бази бухгалтерського обліку як потенційні зобов'язання, забезпечення та непередбачені зобов'язання, жваво використовуються терміни міжнародних стандартів: забезпечень та умовних зобов'язань. Категорія умовних зобов'язань за думкою одних дослідників з цього питання поділяється на забезпечення та непередбачені зобов'язання [7; С. 141], за думкою інших, і ми з нею згодні, термін «умовний» стосується тільки непередбачених зобов'язань і, при цьому, є його більш вдалим виразом. «В порівнянні з «непередбаченим» зобов'язанням доречніше використовувати “умовний”, який дослівно означає “викликаний, спричинений конкретними обставинами” оскільки в суть поняття “умовні зобов'язання” вкладається зміст умови та можливості настання чогось» [8; С. 241].

В статтях роботах Г.В. Нашкерської та І.В. Орлова, з метою інтерпретації визначень умовних зобов'язань, впливу на них майбутніх подій і відображення у фінансовій звітності, на основі аналізу наукових праць вітчизняних та зарубіжних авторів виділено два основних підходи. За одним з них «автори цілком обґрунтовано відносять умовні зобов'язання до заборгованості, яка перетворюється на реальні зобов'язання при настанні у наступних облікових періодах певних дій» [7, 8], з їх відображенням у бухгалтерському балансі. За іншим підходом, «до умовних належать неіснуючі, але потенційні зобов'язання, які залежать від майбутньої події, що відбудеться внаслідок минулої операції». При цьому автори в основному дотримуються погляду про необхідність відображення умовного зобов'язання за балансом.

Задля ідентифікації nereєстрової кредиторської заборгованості важливо не тільки вищенаведене групування умовних витрат, а і їх зміст та конкретні приклади, що наведені у різних дослідників. Так наприклад, за першим підходом вважається, що до умовних зобов'язань належить юридична заборгованість як наслідок наявності контракту. Такі умовні зобов'язання відносять до теперішньої заборгованості, яка перетворюється на реальні зобов'язання при настанні у майбутніх облікових періодах певних дій [14]. Іншому підходу відповідають гарантійні або ***грошові зобов'язання перед кредиторами, що виникнуть саме у майбутньому, коли буде виконана робота або проданий комісійний товар*** [7; С. 141].

В зв'язку з тим, що nereєстрова заборгованість пов'язана за сутністю з судовим процесом, було корисним більш детально розглянути аналогічні приклади в науковій літературі. Так, Б. Нідлз, Х.

Андерсен, Д. Кондуелл вважають заборгованість **за можливим** судовим процесом неіснуючою, тобто такою, що не може бути визнана теперішньою, «оскільки рішення суду ще не прийняте і остаточна сума боргу невідома» [12; С. 186]. Необхідно підкреслити, що в цьому випадку, як в багатьох інших прикладах, мається на увазі *саме можлива*, а не реальна судова справа, що вже відбувається. Натомість нереєстрова заборгованість, з одного боку, виникає у діючому процесі банкрутства, з іншого боку, *має особливості стосовно низки обтяжених невизначеностей з приводу: «необхідності виплати підприємством грошових коштів, її розмірів та термінів погашення»*, притаманних характеристиці умовних зобов'язань [7; С. 146]. Загальним для нереєстрової заборгованості та заборгованості, що є спірною у можливому судовому процесі поза процедурами банкрутства, є те, що *основним критерієм для її визнання виступає рішення суду*.

Відмінності зумовлені процесуальними обставинами:

- провадженню справи про банкрутство передують судовий процес, на якому вже визначався розмір кредиторської заборгованості, тому нереєстрова заборгованість має оцінку, визнану попередніми судовими процедурами.

Така оцінка є тільки наближеною до достовірної, тому що рішення суду має відбутися в інших умовах – умовах процедур банкрутства, коли вимоги конкурсних кредиторів до боржника погоджується з арбітражним керуючим, визнаються у суді та враховуються в силу різної послідовності погашення в майбутньому частинами: основна заборгованість та заборгованість щодо штрафних санкцій [4];

- у конкурсному процесі залишається невизначеність стосовно майбутньої сплати боржником нереєстрової заборгованості. Необхідність сплати та термін погашення регулюється нормами Закону про банкрутство. Згідно з Законом № 4212 це має відбуватися в останню чергу після всіх інших погашень, однак майбутній фінансовий стан боржника, зокрема у процедурі ліквідації, коли потрібно сплатити нереєстрову заборгованість, є вельми проблематичним, а сам факт сплати малоімовірним;

- ще однією рисою конкурсного процесу є те, що не всі вимоги кредиторів можуть бути заявленими, частина їх може бути незаявленою взагалі з причин незалежних та неконтрольованих боржником.

В зв'язку з цим, облік нереєстрової заборгованості на дату балансу, як заявленої так поки що і не заявленої, але існуючої до впровадження справи, потребує врахування особливостей при її ідентифікації як умовних зобов'язань, і в той же час зумовлює розширення інформаційного поля щодо видів таких зобов'язань. Методологічною базою зобов'язань з обтяжливими невизначеностями виступають національні нормативи, стандарти, міжнародні стандарти бухгалтерського обліку.

Категорія умовних зобов'язань надана у міжнародному стандарті бухгалтерського обліку 37 «Забезпечення, умовні зобов'язання та умовні активи» (далі – МСБО 37), у національній методологічній базі бухгалтерського обліку така кредиторська заборгованість трактується як непередбачені зобов'язання у Положенні бухгалтерського обліку 11 «Зобов'язання» (далі – П(С)БО 11), що наведено у наступній таблиці 2. Таке порівняння є корисним в зв'язку тим, що поряд з національними стандартами та іншими нормативами бухгалтерського обліку, міжнародні стандарти, зокрема цей стандарт, є основою для формування національного законодавства в сфері бухгалтерського обліку. Згідно цих стандартів визнання та оцінювання таких зобов'язань залежать від ряду умов, подій, які очікуються у майбутньому. Використовуючи методологію П(С)БО 11 і Плану рахунків бухгалтерського обліку та Інструкції про його застосування (позабалансові рахунки) № 291 від 30.11.99 р., непередбачені зобов'язання характеризуються як потенційні з наступними ознаками:

- зобов'язання виникають в результаті минулих подій, які поділяються на:
 - теперішнє зобов'язання з малоімовірним відтоком ресурсів, що втілюють економічні вигоди;
 - зобов'язання, існування якого буде підтверджено завдяки здійсненню у майбутньому однієї або декількох подій;
- ці події є невизначеними та неконтрольованими підприємством-боржником.

В Міжнародному стандарті бухгалтерського обліку 37 наведено класифікацію зобов'язань, їх визначення та у значній мірі приділяються увага бухгалтерському відображенню забезпечень. Визначається їх умовний характер та обставини, за якими такі зобов'язання набувають безумовності, а отже, відображення їх у фінансовій звітності. У стандартах П(С)БО 11 та МСБО 37 забезпечення та умовні (непередбачені) зобов'язання відокремлені.

**ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВИЗНАЧЕНЬ УМОВНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ
ЗА НАЦІОНАЛЬНИМИ ТА МІЖНАРОДНИМИ СТАНДАРТАМИ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ**

П(С)БО 11 – «Зобов'язання»	МСБО 37 – «Забезпечення, умовні зобов'язання та умовні активи»
<p>Непередбачене зобов'язання – це:</p> <p>1) зобов'язання, що може виникнути внаслідок минулих подій та існування якого буде підтверджено лише тоді, коли відбудеться або не відбудеться одна чи більше невизначених майбутніх подій, над якими підприємство не має повного контролю;</p> <p>або</p> <p>2) теперішнє зобов'язання, що виникає внаслідок минулих подій, але не визнається, оскільки малоймовірно, що для врегулювання зобов'язання потрібно буде використати ресурси, які втілюють у собі економічні вигоди, або оскільки суму зобов'язання не можна достовірно визначити</p>	<p>Умовне зобов'язання це:</p> <ul style="list-style-type: none"> • можливе зобов'язання, яке виникає внаслідок минулих подій і існування якого підтвердиться, тільки якщо відбудеться або не відбудеться одна чи кілька невизначених майбутніх подій, не повністю контрольованих підприємством або • існуюче зобов'язання, яке виникає внаслідок минулих подій, але не визнає, оскільки: • немає достовірності, що вибуття ресурсів, котрі втілюють у собі економічні вигоди, буде необхідним для погашення зобов'язання, суму зобов'язання не можна оцінити достатньо достовірно <p>Непередбачений актив – це можливий актив, який виникає внаслідок минулих подій та існування якого підтвердиться лише після того, як відбудеться або не відбудеться одна чи декілька невизначених майбутніх подій, не повністю контрольованих підприємством</p>

Характеристики умовних зобов'язань в МСБО 37 представлені більш розгорнуто в порівнянні з національним стандартом П(С)БО 11:

- визначена сфера застосування та надані винятки, що пов'язані з використанням інших стандартів;
- наведено характеристика умовних зобов'язань, які за сутністю співпадають з характеристикою непередбачених зобов'язань у національних нормативах, але різняться за назвою, що можна бачити у тексті таблиці 2:

- по-перше, за назвою зобов'язання, що залежить від настання майбутньої події виступає як «можливе зобов'язання»;

- по-друге, назва у національному стандарті «теперішнє зобов'язання» у міжнародному має назву «існуючого зобов'язання»;

- наведено тлумачення таких термінів, як минула подія, можливе зобов'язання, існуюче зобов'язання та інші, а також приклади забезпечень та умовних зобов'язань. Для розкриття у звітності зобов'язання воно має бути: існуючим, яке трактується як результат минулої події, настання якого в силу всіх наявних свідчень «є скоріше можливим, аніж неможливим» (п. 15 МСБО 37); при цьому минула подія створює існуюче зобов'язання тоді, коли суб'єкт господарювання не має реальної альтернативи по виконанню відповідного зобов'язання (п. 17 МСБО 37); вимогою до визнання є імовірність вибуття ресурсів, які втілюють у собі економічні вигоди, для виконання цього зобов'язання¹;

- не дивлячись на те, що у пп. 14, 27 МСБО 37 зазначається, що умовні зобов'язання не визнаються, а отже, такі зобов'язання згідно з п. 18 цього стандарту не мають відобразитися у звіті про фінансовий стан підприємства, проте у стандарті наводяться умови, за якими зобов'язання з певними невизначеностями все ж таки можуть відобразитися у фінансовій звітності підприємства. «*Суб'єкт господарювання розкриває інформацію про умовне зобов'язання, якщо існування існуючого зобов'язання не є ймовірним і якщо можливість вибуття ресурсів, що втілюють у собі економічні вигоди, не є віддаленою*» (п. 23; параграф 86 МСБО 37).

Такі уточнення дозволяють ідентифікувати нерестрову (неконкурсну) кредиторську заборгованість потенційною з точки зору визначень у національній нормативній базі або умовною, якщо використовувати термінологію МСБО 37. Що стосується назв у визначенні двох видів умовних зобов'язань, на нашу думку, вважаємо більш вдалим ті, що використовуються у МСБО 37. Різниця між першим та другим видами зобов'язань полягає у ступені ймовірності їх визнання. Для виникнення **можливого зобов'язання** у майбутньому повинна відбутися подія, настання якої пов'язано з невизначеністю (п. 13 МСБО 37).

¹ Стандарт розглядає вибуття ресурсів чи іншу подію як імовірну, якщо більш можливо, що подія відбудеться, ніж не відбудеться, тобто ймовірність того, що подія відбудеться, перевищує ймовірність того, що подія не відбудеться.

Другий вид – це вже існуюче зобов'язання, хоча і обтяжене певними невизначеностями: стосовно ймовірності вибуття ресурсів, що втілюють економічні вигоди, та визначення його достовірної оцінки. Нажаль, в національному стандарті, використовується назва тільки для другого виду як «теперішнє зобов'язання», за яким не має визначення або уточнень.

Критерій ймовірності, закладений у класифікацію видів умовних зобов'язань, має важливе значення для нерестрової заборгованості. Вважаємо, що ідентифікація зобов'язань, їх належність до одного з видів, тобто характеристика з точки зору ймовірності визнання, може бути вирішальним моментом при

їх відображенні у фінансовій звітності.

ХАРАКТЕРИСТИКА ТА БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК НЕРЕЄСТРОВОЇ ЗАБОРГОВАНOSTI ЯК УМОВНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

Зобов'язання боржника у процедурі банкрутства пропонуємо поділити на два класи: реальні (безумовні) та потенційні (умовні), що відображено на рисунку.

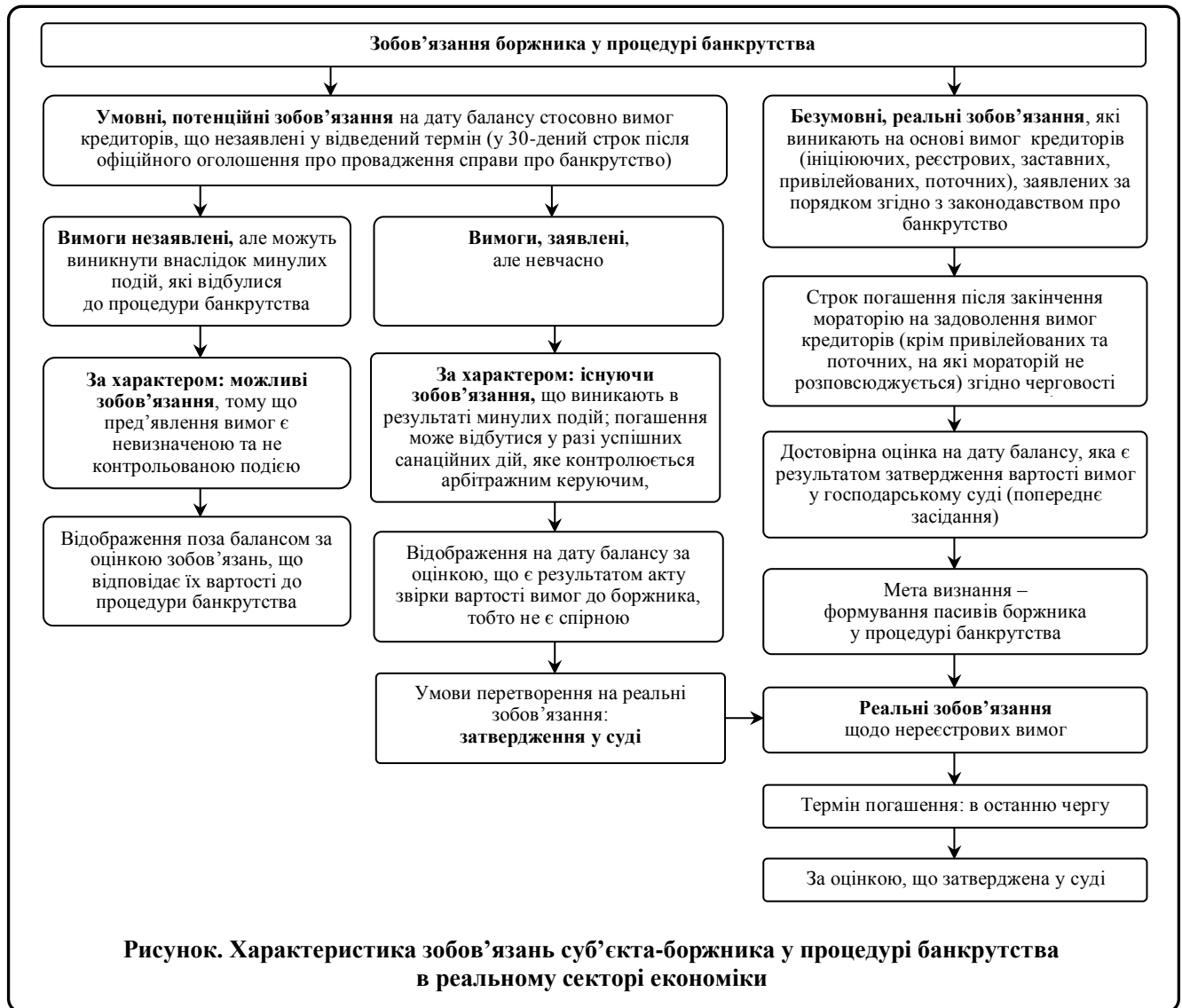

Рисунок. Характеристика зобов'язань суб'єкта-боржника у процедурі банкрутства в реальному секторі економіки

Критерієм, що дозволяє класифікувати зобов'язання суб'єкта-боржника саме таким чином, є факт затвердження вимог кредиторів у господарському суді. Проте необхідно розуміти, що такий критерій не є достатньо всеосяжним, що пояснюється особливостями процедури банкрутства.

Безумовні (реальні) зобов'язання у процедурі банкрутства мають специфічні риси.

Не дивлячись на те, що стосовно вимог різних видів кредиторів (ініціюючих справу про банкрутство; реєстрових, що вчасно подали заяви з вимогами до боржника після офіційного оголошення про провадження справи; а також заставних, привілейованих, поточних кредиторів) визначені строки їх погашення, а оцінка є достатньо достовірною згідно з рішенням суду, залишається важливим **фактор платоспроможності боржника**. Інакше кажучи, існує невизначеність стосовно майбутньої події – погашення боржником своєї кредиторської заборгованості, тобто вибуття ресурсів, які втілюють економічні вигоди, є не достатньо ймовірним. Платоспроможність, достатність майна

боржника в покриття боргів цілком залежить від результатів проведених санаційних заходів. **Без врахування критерію достатності майна боржника в покриття своїх боргів, можна казати про безумовні, реальні зобов'язання тільки суб'єкта-боржника у межах процедури банкрутства.**

У більш широкому розумінні такі зобов'язання обтяжені невизначеністю. Це стосується інтересів кредиторів, тобто відповідної дебіторської заборгованості кредиторів, стосовно якої можна казати, що згідно класифікації, наданої в п. 10 МСБО 37, вона *є умовним активом*. Як зазначалося вище, в силу природи конкурсного процесу погашення частини заборгованості є умовним фактом у процедурі банкрутства. Так, в п. 10 МСБО 37 наводиться тлумачення події, що обов'язує. Це така «подія, яка створює юридичне зобов'язання, за вимогами якого суб'єкт господарювання *не має реальної альтернативи виконанню зобов'язання*». Натомість згідно з нормами процедури банкрутства така альтернатива має місце, боржник, визнаний банкрутом, може не розрахуватися за своїми зобов'язаннями при недостатньому рівні платоспроможності.

Рівень платоспроможності визначається неодноразово у санаційних процедурах, є показником звітів арбітражного керуючого, контролюючого процес відновлення фінансового стану боржника на кожному етапі банкрутства. Його розрахунки дозволяють оцінити рівень ймовірного погашення боргів. *Проте рівень достатності майна боржника не впливає на відображення зобов'язань, їх вартість, яка визнана судом. Вирішальним у процедурі банкрутства є вимога стосовно обов'язкового формування інформації про зобов'язання, що визнані у суді.* Такі зобов'язання є основою для розрахунків показників фінансового стану, а отже, важливою інформацією для кредиторів та інших зацікавлених осіб у конкурсному процесі. Тобто, такий критерій умовності як рівень достатності майна боржника (обов'язково поряд з критерієм визнання зобов'язань у суді) *є корисним при належному інформаційному забезпеченні тільки для формування звітності кредиторів.*

Наведемо взаємопов'язані приклади про інформацію щодо зобов'язань у процедурі банкрутства.

Приклад 1.

Господарським судом N-ої області 30 вересня 2013 р. у підготовчому засіданні було визнано безспірні вимоги ініціюючих справу кредиторів до підприємства «А» на суму 25 000 тис. грн.

Після оголошення справи про банкрутство до підприємства-боржника «А» надійшло заяв з вимогами кредиторів на суму 20500 тис. грн. в результаті минулих подій господарської діяльності до провадження справи про банкрутство, з частиною яких розпорядник майна (арбітражний керуючий) не погодився, в зв'язку з тим, що по кредиторській заборгованості на суму 2980 тис. грн. минув строк позовної давності.

У попередньому засіданні суду 5 грудня було розглянуто та затверджено вимог на суму 17 520 тис. грн., вимоги на суму 2980 тис. грн. не визнані зобов'язаннями підприємства-боржника. Таким чином загальна сума реальних вимог кредиторів до боржника, що виникли в результаті минулих подій до відкриття справи про банкрутство складає на дату балансу 42 520 тис. грн. (25 000 + 17 520).

Приклад 2.

Конкурсний кредитор «Б» має вимоги до боржника у сумі 200 тис. грн. за товари, роботи, послуги, що належать до 3 черги погашення боргів. Кредитор «Б» отримав інформацію зі звіту арбітражного керуючого, що підприємство-боржник є неплатоспроможним, і до кінця 2013 р. має активи в покриття заборгованості тільки заставних кредиторів та частини заборгованості, що належить до першої групи погашення.

На основі цієї інформації кредитор «Б» на дату балансу в силу невизначеності результату наявної обставини приймає рішення про визнання своєї дебіторської заборгованості у сумі 200 тис. грн. як умовного активу з відображенням на позабалансовому рахунку 041 «Непередбачені активи» згідно з Інструкцією про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій № 291 від 30.11.1999, а також з відображенням у Примітках до фінансової звітності згідно з п. 13.5. П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» від 08.10.99.

Умовні зобов'язання боржника (нереєстрові зобов'язання) можна поділити на дві групи: заявлені на дату балансу вимоги кредиторів до боржника, але поза граничного терміну подачі вимог; незаявлені вимоги кредиторів на дату балансу, але такі, що можуть виникнути у майбутньому внаслідок минулих подій, які відбулися до процедури банкрутства.

Більш детально **відносно першої групи – заявлених зобов'язань, які є нереєстровими** можна сказати, що їх умовність на дату балансу є достатньо низькою: по-перше, вимоги хоча і заявлені невчасно, але згідно із законодавством про банкрутство мають бути сплачені; **по-друге, ми вважаємо,**

що до таких вимог слід відносити тільки вимоги, які: заявлені в межах відновлювальних процедур банкрутства, погоджені з арбітражним керуючим, підприємством-боржником, за оцінкою, що є результатом акту звірки вартості таких вимог, тобто не є спірною; критеріям для їх перетворення на безумовні є затвердження у господарському суді.

Інакше кажучи, напередвизначеність погашення такого існуючого зобов'язання на рівні законодавства, процедура погодження, яка звичайно відбувається перед розглядом вимог у суді, надає змогу поставити питання про відображення таких зобов'язань за балансом.

Згідно з принципом обачності у бухгалтерського обліку [1], коли доходи та чисті активи не мають бути завищеними, а витрати та зобов'язання заниженими, таку заборгованість доцільно відображати у звіті про фінансовий стан. Враховуючи дискусійний характер питання відображення умовних зобов'язань у бухгалтерському балансі, вважаємо підкреслити високу ймовірність того, що майбутня подія – затвердження у суді, настане, а також те, що відображення такої заборгованості підвищить достовірність звітності, дозволить відобразити адекватний стан боржника на певну дату, в чому зацікавлені сторони у справі про банкрутство.

Таким чином, **безспірність таких вимог на дату балансу сприяє високій ймовірності затвердження їх у суді, що надає змогу відобразити їх у бухгалтерському балансі боржника.**

При цьому кредитор може набути «цілковитої впевненості у надходженні економічних вигід» [п. 34 МСБО 37] **тільки у випадку позитивних результатів санаційних дій підприємства-боржника.** За достатньою достовірністю таких обставин кредитор може відобразити інформацію про умовний актив – дебіторську заборгованість у бухгалтерському балансі (параграф 89 МСБО 37). Навпаки – в умовах низького рівня платоспроможності боржника, ймовірність погашення нереєстрової заборгованості найнижча, тому що сплачується в останню чергу.

Приклад 3.

Кредитор «С» подав заяву з вимогами до боржника після спливу граничного строку подання заяв - 6 грудня 2013 на суму 850 тис. грн. Наступне засідання господарського суду планується тільки у березні 2014 року. В результаті перевірки розпорядником майна характеру вимог, перевірки можливості щодо обтяжливого контракту та погодження з боржником вартості кредиторської заборгованості на підставі акту звірки, такі вимоги можливо визнавати як умовне, але існуюче зобов'язання, для урегулювання якого ймовірно відбудеться відтік ресурсів, які втілюють економічні вигоди, та прийняти рішення про його відображення у бухгалтерському балансі боржника на 31 грудня 2013 р.

Нереєстрова заборгованість, що не заявлена на дату складання балансу, для перетворення у реальну має низку невизначеностей: події, що мають відбутися у майбутньому невизначені в зв'язку з тим, що немає ймовірності, що вимоги будуть заявлені кредиторами, а потім затвержені у суді, при чому за цими двома подіями підприємство-боржник не має контролю. Також до такої заборгованості, вважаємо, слід відносити вище охарактеризовану заявлену, але спірну нереєстрову заборгованість.

Постає нагальне питання доречності відображення незаявленої та спірної заявленої нереєстрової заборгованості у звіті про фінансовий стан підприємства, а якщо відображення, то за якою оцінкою. Приймаючи до уваги, що у конкурсному процесі відштовхуються від посилки пред'явлення вимог, суму незаявленого зобов'язання не можливо оцінити на дату балансу. Не дивлячись на те, що процедурі банкрутства передують досудова санація, судові процеси, у яких визнаються зобов'язання підприємства-боржника, оцінку, за якою були визнані ці зобов'язання, неможна вважати достатньою з причин:

- невизначена майбутня подія пред'явлення вимог кредитором;
- невідомо яка частина нереєстрової заборгованості, навіть у випадку пред'явлення вимог, буде погоджена з арбітражним керуючим, боржником та визнана господарським судом.

Спираючись на методологію П(С)БО 11, МСБО 37, незаявлені суми вимог не включаються до балансу. Тим не менш не можна нехтувати використанням такого часового критерію як «вибуття ресурсів, які втілюють економічні вигоди, є дією невіддаленою». Процедури банкрутства і досудова санація обмежені у часі певними нормативними термінами, тому погашення не може бути віддаленою дією. Отже, в окремих випадках за наявності необхідної інформації про майбутні події, має сенс відображати незаявлені зобов'язання за балансом. В цілому можна сказати, що в зв'язку з низькою ймовірністю визнання незаявленої нереєстрової заборгованості, було б корисним

відображати її на позабалансових рахунках та розкривати інформацію про таку заборгованість у примітках до фінансової звітності, деталізуючи її по кожному виду кредиторської заборгованості.

Приклад 4.

У підприємства-боржника «А» до провадження справи про банкрутство сума заборгованості за товари, роботи, послуги складала величину більшу, ніж за заявленими вимогами кредиторів у конкурсному процесі. Частина заборгованості на дату складання фінансової звітності у сумі 80 тис. грн. залишилась незаявленою по нез'ясованим та незалежним від боржника причинам.

Розпорядник майна та керівництво підприємства-боржника мають ідентифікувати таку заборгованість як можливе умовне зобов'язання з невизначеним строком майбутньої події з відображенням інформації про неї на позабалансовому рахунку 042, а також з відображенням у Примітках до фінансової звітності згідно з пп. 22.1–22.2 П(С)БО 11.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Таким чином, для бухгалтерського обліку важлива деталізація інформації про нерестрову заборгованість на: 1) незаявлену, 2) заявлену, але спірну, 3) заявлену (неспірну) поза межами граничного строку, але до процедури ліквідації. В цілях бухгалтерського відображення пропонуємо наступну класифікацію та підходи щодо відображення нерестрової заборгованості у звітності.

ВІДОБРАЖЕННЯ НЕРЕЄСТРОВОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ В ОБЛІКУ СУБ'ЄКТА-БОРЖНИКА

Рестрова (конкурсна) кредиторська заборгованість , вчасно заявлена згідно з порядком формування активів та пасивів у процедурі розпорядження майном відображається у звіті про фінансовий стан суб'єкта-боржника
Нерестрова заборгованість, що заявлена пізніше граничного терміну, але до відкриття процедури ліквідації відповідає категорії існуючого умовного зобов'язання, яке для перетворення на реальне зобов'язання потребує узгодження у господарському суді, уточнення пасивів суб'єкта-боржника. Погашення відбувається: у випадку достатності коштів боржника у шосту чергу згідно рішення суду. Пропонуємо відображати у бухгалтерському балансі за оцінкою, що є результатом акту звірки вартості вимог та не є спірною
Нерестрова заборгованість, що незаявлена (протягом відновлювальних процедур), та невідомо, коли така подія станеться; заявлена нерестрова заборгованість, що є спірною. Суму таких зобов'язань не можна оцінити на дату балансу достатньо достовірно, невідомо яка частина нерестрової заборгованості буде визнана господарським судом. Пропонуємо відображати поза балансом, за оцінкою зобов'язань, що відповідає їх вартості до відкриття процедури банкрутства у розрізі кожного виду кредиторської заборгованості
Нерестрова заборгованість, що заявлена в умовах відкриття процедури ліквідації (при загальному порядку справи про банкрутство) потребує узгодження у господарському суді пасивів суб'єкта-боржника. Пропонуємо вважати для суб'єкта-боржника погашеним зобов'язанням, що для кредитора відповідає категорії безнадійної заборгованості
Нерестрова заборгованість, що не заявлена протягом процедури банкрутства для боржника не визнається зобов'язанням; для кредитора відповідає категорії безнадійної заборгованості

На наш погляд, обмеження заяв з вимогами конкурсних кредиторів у часі, тобто у ліквідаційній процедурі, є доцільним, що пояснюється наступними причинами. Цілі та заходи ліквідаційної процедури суттєво відрізняються від відновлювальних процедур, що передують ліквідації, її призначення судом означає, що підприємство-боржник визнаний банкрутом. Звичайна діяльність його припиняється, всі зусилля спрямовані на заходах, що сприяють перетворенню активів у грошову масу для розрахунків з кредиторами, до того ж призначається така процедура останнім засіданням суду, тому було б доцільним все ж таки обмежити подання заяв кредиторів з вимогами до боржника датою завершення санації.

При дослідженні нерестрової заборгованості можна сказати, що вона за своєю сутністю відповідає ознакам умовних зобов'язань, наданим МСБО 37 відносно сфери застосування; та П(С)БО 11 та МСБО 37 стосовно визначення умовних зобов'язань:

- нерестрова заборгованість є юридичним зобов'язанням;
- заявлену нерестрову заборгованість можна ідентифікувати як існуюче зобов'язання, що виникає внаслідок минулих подій, проте не відповідає критеріям визнання;
- незаявлена реестрова заборгованість або спірна заявлена нерестрова заборгованість є можливим зобов'язанням, яке виникає внаслідок минулої події, яка не знаходиться під контролем суб'єкта-боржника, існування такої заборгованості підтвердиться, якщо у майбутньому будуть пред'явлені

відповідні кредиторські вимоги.

Характер видів нерестрової заборгованості зумовлює різні методологічні підходи до розкриття інформації про неї у фінансовій звітності. Спираючись на критерій ймовірності, закладений щодо класифікації видів умовних зобов'язань та принцип обачності у бухгалтерському обліку, а також можливості визначення достовірної оцінки, або наближення до неї завдяки особливостям процедури банкрутства, нерестрову заявлену заборгованість, що не є спірною (існуючи зобов'язання), доречно було б відображати за бухгалтерським балансом. Це надає звітності більш адекватний вигляд з точки зору оцінки його фінансового стану. Вважаємо, що критеріями при визнанні та розкритті інформації про нерестрову заборгованість у фінансовій звітності є: безспірність вимог як результат процедури погодження між кредитором, арбітражним керуючим, підприємством-боржником, яка відбувається перед розглядом вимог у суді. Об'єктивним підґрунтям, що зумовлює саме цей критерій є напередвизначеність погашення такого існуючого зобов'язання на рівні законодавства про банкрутство.

З причини складності визнання можливих зобов'язань, тобто незаявленої заборгованості або спірної нерестрової заборгованості, за рекомендаціями національного стандарту бухгалтерського обліку (справді у стандарті, йдеться щодо всіх непередбачених зобов'язань), їх маємо обліковувати на позабалансових рахунках та відображати у примітках до фінансової звітності. В окремих випадках, а саме за наявності необхідної інформації про майбутні події пред'явлення вимог кредиторами, доцільно відображати незаявлені зобов'язання за балансом.

При прийнятті рішення про відображенні умовних активів кредитором за умови затвердження зобов'язань боржника у суді, можливо спиратися на такий критерій як рівень платоспроможності суб'єкта-боржника, який визначається на кожному етапі процедури банкрутства і є за характером відкритою інформацією.

Вважаємо, що різний рівень ймовірності може бути визначальним при відображенні непередбачених зобов'язань у фінансовій звітності, про що можна зазначити у П(С)БО 11 «Зобов'язання».

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. **Закон** України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16 липня 1999 року № 196-14 [Електронний ресурс]: за даними сайту / Верховна Рада України – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2343-12>
2. Закон України «Про банкрутство» («Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом») В редакції Закону № 784-XIV від 30.06.99) [Електронний ресурс]: за даними сайту / Верховна Рада України – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2343-12>
3. Зміни до Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» № 4212-VI від 22 грудня 2011 року [Електронний ресурс]: за даними сайту: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.2544>
4. Іванова Л.Б. Методика оцінки вимог щодо підприємства – боржника у реальному секторі економіки на основі цивільно-правових відносин // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Економіка. Спецвипуск 33, частина I. Збірник. / Л.Б. Іванова. – Ужгород: Ужгородський національний університет, 2011. – № 33. – С. 111–116.
5. Ліквідація підприємств: процедура та облік [Текст]: збірник систематизованого законодавства /укл. О.Б.Кушина, І.О.Львова – К.: Бліц-Інформ, 2009. – Вип. 3
6. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 37 (МСБО 37) «Забезпечення, умовні зобов'язання та умовні активи» [Електронний ресурс] – Режим доступу:http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/929_051
7. Нашкерська Г.В. Особливості визнання та оцінювання умовних зобов'язань / Г.В. Нашкерська // Регіон. економіка. — 2008. — № 4. — С. 141-150 [Електронний ресурс] – Режим доступу:<http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/5475>
8. Орлов І. В. Умовні зобов'язання: визначення сутності поняття / І.В. Орлов // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. – 2010 - № 2 (17). С. 241-249. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://eztuir.ztu.edu.ua/1336/1/32.pdf>
9. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 11 «Зобов'язання» [Електронний ресурс] – Режим доступу:<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0085-00>

10. Поляков Б.М. Право неспроможності (банкрутства) в Україні: підруч. / Б.М. Поляков. – К.: Ін Юре, 2011. – 560 с.
11. Правовое регулирование управления в системе банкротства [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.lawmix.ru/commlaw/365>
12. Принципы бухгалтерского учета / Нидлз Б., Андерсон Х., Колдуэлл Д. – 5 изд. пер. с англ. / под ред. Я.В. Соколова. – М.: Финансы и статистика, 1993. – 496 с.
13. Сигел, Джоэль Дж. Словарь бухгалтерских терминов [Текст] : пер. со 2-го англ. изд. / Джоэл. Дж. Сигел, Джей К. Шим - М. : ИНФРА-М, 2001. - 407 с.
14. Фінансовий облік: підручник / [Голов С., Костюченко В., Кравченко І., Ямборко Г.]. – К. : Лібра, 2005. – 976 с. [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://lib.pu.if.ua/opus_do.php?id=1140